

הרב הלל בן שלמה

שמחת בית השואבה בזמן הזה

הקדמה

במשנה ובגמרא במסכת סוכה (נא ע"א - נג ע"א) מופיעים תיאורים מרהיבים של השמחה הגדולה שהייתה מתקיימת בימי חג הסוכות בבית המקדש - 'שמחת בית השואבה'. גם היום במקומות רבים נוהגים להזכיר את השמחה הגדולה שהייתה בבית המקדש, ומתקיימים אירועים רבים של שמחה בימים הללו של סוכות תחת הכותרת 'זכר לשמחת בית השואבה' ובוודאי גם מתוך רצון ותקווה לראות במהרה את השמחה שתתקיים בפועל בבית המקדש.

אולם נראה כי יש שאלה חשובה שצריכה להישאל: מדוע אנו מסתפקים באירועים שהם רק 'זכר' לשמחה זו? מדוע באמת אין מקיימים את שמחת בית השואבה עצמה? האם יש דין שעל שמחה זו להתקיים דווקא כאשר המקדש קיים? האם שמחה זו יכולה להתקיים רק בתוך שטח המקדש, או שמא מצווה זו יכולה להתקיים גם בסמוך למקום המקדש, מבחוץ?

במאמר שלפנינו אנו רוצים להציע כי להלכה ולמעשה יש מקום לקיומה של שמחה זו - לא רק כאשר המקדש עומד על תלו, אלא אף כאשר המקדש חרב. ולא רק בתוך מקום המקדש עצמו השמחה יכולה להתקיים, אלא אף סמוך למקום זה (ככל שאפשר), וגם אירוע של שמחה המתקיים בירושלים מחוץ להר הבית, יכול להיקרא 'שמחת בית השואבה', ולא רק 'זכר' לשמחה זו. נכון הוא שהשמחה היותר מושלמת תהיה כאשר המקדש יעמוד על תלו, אך בוודאי שאין אנו רשאים להיפטר מן החיוב המוטל עלינו בשמחה זו גם בזמן הזה.

א. מדוע שמחים בשמחת בית השואבה?

על אף התיאורים המפורטים במשנה ובגמרא על השמחה הגדולה שהייתה מתקיימת באירוע זה, לא נזכר במפורש מדוע היו שמחים בשמחה זו. נראה, לכאורה, כי טעם השמחה היה פשוט וברור לחכמי הגמרא, עד שנראה היה להם שאין צורך להאריך בו. רש"י בכמה מקומות מבאר כי השמחה המדוברת היא שמחה לכבוד שאיבת המים

1. ראה במשנה ברורה, סי' תרסא ס"ק ב.

שמנסכים על המזבח בימים אלו של חג הסוכות.² כדברי רש"י הללו אנו מוצאים גם בדברי מפרשים רבים נוספים.³

ראיה להבנה זו נראה שאפשר ללמוד מן המתואר במשנה שם: הכוהנים היו עומדים בשער העליון ותוקעים בחצוצרות, ולאחר מכן הם היו תוקעים בהגיעם למעלה העשירית, והם היו תוקעים והולכים עד שהיו מגיעים לשער היוצא למזרח. במשנה הבאה מופיע תיאור בנוגע לכלל התקיעות שהיו במקדש מדי יום, וגם התקיעות שעל השער העליון והשער התחתון נזכרות, וכן נזכרות תקיעות שהיו נעשות לכבוד מילוי המים המיועדים לניסוך על המזבח. גם עצם הלשון 'שואבה' מתבאר בגמרא (סוכה נ ע"ב) על פי הפסוק 'ושאבתם מים בששון', ועל כן, נראה כי שמחה זו שייכת לשאיבת המים. לפי דברים אלו נראה לומר כי שמחת בית השואבה אינה שייכת בזמן הזה, שאין אנו מנסכים את המים על המזבח.⁴

ב. האומנם השמחה היא על שאיבת המים?

אמנם, למרות האמור עד כה, יש מקום לתמוה: מדוע אנו שמחים כל כך על שאיבת המים? נכון שקיימת הלכה למשה מסיני לנסך מים על המזבח, ואת המצוות יש לקיים בשמחה, אולם על פניו נראה כי שאיבת המים אינה מצווה כלל, אלא רק הכשר של מצווה. ממילא, היה ראוי להקדיש את השמחה דווקא לשעת הניסוך ולא לפעולה מקדימה שלפני הניסוך. המחשבה שכל השמחה שהייתה מתרחשת במהלך כל הלילה (ולפי תיאורו של רבי יהושע (סוכה נג ע"א) החלה כבר ביום, מיד בסיום הקרבת התמיד של בין הערביים) שייכת רק לפעולה המקדימה ולא לעצם המצווה - נראית מתמיהה.

אפשר להשיב כי אכן אין הכוונה דווקא לשמחה על השאיבה, אלא שהשאיבה היא ראשיתה של המצווה, ובאמת השמחה היא על כלל המצווה עד לניסוך עצמו. כך יש ללמוד מדברי רש"י, אשר בפניו ניצבת קושיה נוספת בסוגיית הגמרא, האומרת במקום הראשון שנזכרת בו הלשון 'בית השואבה' כי יש שאינם גורסים 'שואבה' אלא 'חשובה', אך גם גרסה זו נכונה 'דאמר רב נחמן - מצווה חשובה היא, ובאה מששת ימי בראשית'. מה היא באמת המצווה החשובה המדוברת כאן?

רש"י מבאר (ד"ה מששת ימי בראשית): 'דאמרן לעיל: שיתין נבראו מששת ימי בראשית לקבל הנסכים'. כלומר, המצווה היא מצוות ניסוך המים, ובבריאת העולם כבר הוכן המקום לקבל את הנסכים, ועל כן יש חשיבות רבה למצווה זו. לפי הדברים הללו, לא רק

2. סוכה מב ע"ב ד"ה החליל; נ ע"א ד"ה בית השואבה; נה ע"א ד"ה אומרים.

3. כולם אחרי רש"י, ונראה שראו את דבריו ופירשו כן בעקבותיו: תוספות, מעילה יג ע"ב ד"ה מים; וראה בתוספות שבת כא ע"א ד"ה שמחת; ריטב"א ומאירי סוכה מב ע"ב; רבינו יהונתן ור"ן על הרי"ף סוכה כא ע"א; פסקי ריא"ז סוכה פרק ה הלכה א אות ב; רע"ב סוכה פ"ה מ"א.

4. וראה מועד קטן ד ע"א: 'וכי גמירי הלכתא - בזמן שבית המקדש קיים, דומיא דניסוך המים. אבל בזמן שאין בית המקדש קיים - לא'; ועל כל פנים, בוודאי יש צורך בקיומו של מזבח לביצוע הניסוך על גביו - ראה בטורי אבן לראש השנה ט ע"א.

ניסוך המים הוא מצווה חשובה, אלא אף ניסוך היין, המתקיים בכל יום בכל קרבנות הציבור.⁵ ייתכן לומר, לשיטתו, כי אכן ראוי היה לקיים שמחה גדולה בכל ימות השנה, אלא שהקדישו את השמחה לשאיבה המיוחדת המתקיימת בניסוך המים, המתבצע רק בחג הסוכות.

לדברי רש"י, השמחה המדוברת כאן היא רק שמחה של חיבוב מצווה, ואינה מן התורה אלא רק מתקנת חכמים.⁶ מעלת השמחה בקיום המצוות נזכרת במקומות נוספים בדברי חז"ל, כמו בא בגמרא בשבת (קל ע"א):

כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה כגון מילה דכתיב שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב עדיין עושים אותה בשמחה....

אולם לא מצאנו תקנה מיוחדת לקיום שמחה גדולה במצוות, גדולות וחשובות ככל שיהיו, ובוודאי שכלל המצוות הנוגעות לבניין המקדש ולעבודת הקרבנות הן מצוות חשובות מאוד. ואמנם, יש מעלה בקדמות המצווה מששת ימי בראשית, אך כבר מצאנו קדמות כזו גם בליל הסדר, שהוא משומר ובא מששת ימי בראשית,⁷ וגם מצאנו כי כל התורה היא מורשה לישראל מששת ימי בראשית.⁸ בכל זאת, השמחה המיוחדת שנאמרה בשמחת בית השואבה לא נאמרה במצוות אחרות. ועד כדי כך שאמרנו חכמינו על שמחה זו (משנה סוכה פ"ה מ"א): 'מי שלא ראה שמחת בית השואבה - לא ראה שמחה מימיו'.

ג. 'ושאבתם מים בששון' - אלו מים?

הפסוק המצוטט בגמרא על שאיבת מים בששון אינו מתייחס כלל למצוות ניסוך המים. גם המקום ששואבים את המים ממנו - 'מעייני הישועה' - יכול ללמדנו כי אין כוונת הפסוק למים במשמעות הפשוטה של המילה. פסוקים אלו בנבואת ישעיה (פרק יב) עוסקים בגאולה העתידה ומתארים איך ה' מושיע את ישראל, וכך נאמר בפסוק הקודם לפסוק על השאיבה: 'הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד, כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה'. המשתמע מכאן הוא כי מעייני הישועה הללו אינם אלא השפעה שמימית, הנקראת בדרך כלל 'רוח הקודש'. וכך מופיע בירושלמי (סוכה פ"ה ה"א) ובכמה מן המדרשים:⁹ 'למה נקרא שמה בית השואבה? שמשם שואבים רוח הקודש - על שם ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה'.¹⁰

למה הכוונה 'משם' שואבים? אפשר לבאר שהכוונה היא לבית המקדש, שהוא מקום השראת השכינה; וכפי שאנו מוצאים שכאשר ה' רצה להשרות את השכינה על זקני

5. ודן בזה השפת אמת סוכה שם.

6. כך הוא כותב שם נ ע"ב ד"ה דברי הכל.

7. ראש השנה יא ע"ב.

8. סנהדרין צא ע"ב.

9. בראשית רבה פר' ע פיס' ח; רות רבה פר' ד פיס' יב.

10. מובא גם בתוספות, סוכה נ ע"ב ד"ה חד תני.

ישראל, הוא ציווה את משה לאסוף אותם אל אוהל מועד. אולם אפשר גם לבאר כי השמחה המתקיימת שם היא אשר מביאה לידי רוח הקודש, וכפי שמופיע בהמשך דברי הירושלמי שם:

יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית השואבה ושרת עליו רוח הקודש, ללמדך שאין רוח הקדש שורה אלא על לב שמח - מאי טעמא? והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים.¹¹

לפי דברי רש"י הנזכרים, יש לומר כי שמחת המצווה של ניסוך המים היא המביאה לידי רוח הקודש. אולם מאחר שבדברי חז"ל לא נזכר במפורש כי השמחה היא בגלל ניסוך המים, יש מקום להבין כי אף על פי שמנסכים את המים בחג הסוכות, אין כל תלות בין המצוות, ואפשר לראות ערך בעצם השמחה בפני עצמה, גם אם לא מנסכים את המים. וכך מופיעות במדרש תהילים (מזמור יז) שתי הפעולות של ניסוך המים ושל שמחת בית השואבה בתור מצוות נפרדות:

שובע שמחות את פניך. אל תקרי שובע, אלא שבע, כנגד שבעה, שנאמר ושמחת לפני ה' אלהיכם שבעת ימים (ויקרא כג מ), ואלו הן, סוכה ולולב וערבה הדס ואתרוג וניסוך המים ושמחת בית השואבה, ואם עושין כן, השם מנעים להן ומנצחן בימינו בדין.

ד. מצוות התורה - 'ושמחת בחגך'

הרמב"ם בספר המצוות (עשה נד) מביא את מצוות השמחה ברגלים, הנלמדת מן הפסוק 'ושמחת בחגך'. לדבריו, מצווה זו נאמרה על שלמי השמחה המוקרבים ברגל, אך בכללה של מצווה זו גם אכילה ושתייה ופעולות נוספות המביאות לידי שמחה, ואף שמחת בית השואבה נכללת בה. הרמב"ם אינו מזכיר כלל את ניסוך המים בהקשר זה. גם בהלכותיו¹² אנו מוצאים כי הרמב"ם מרחיב בתיאור השמחה הגדולה של בית השואבה, ואין הוא מזכיר את ניסוך המים בהקשר זה.¹³ ברור מדבריו כי אין כל תלות בין שמחת בית השואבה לבין מצוות ניסוך המים. יתרה מזאת: לדעת הרמב"ם, שמחת בית השואבה איננה רק תקנת חכמים. לדעתו, בשמחה זו מקיימים את מצוות התורה של השמחה. וכך כותב הרמב"ם (הל' סוכה פ"ח ה"ב):

אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות הייתה שם במקדש שמחה יתירה שנאמר ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים... והיאך היתה שמחה זו, החליל מכה ומנגיין בכנור ובנבלים ובמצלותים וכל אחד ואחד בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו, ומי שיודע בפה בפה, ורוקדין ומספקין ומטפחין ומפזזין ומכרכרין כל אחד ואחד כמו שיודע ואומרים דברי שיר ותושבחות... מצוה

11. וכך יש ללמוד מדברי התוספות בסוכה שם.

12. רמב"ם, הל' לולב פ"ח ה"ב - הט"ו.

13. אלא רק במקום אחר - רמב"ם, הל' תמידין ומוספין פ"י ה"ו.

להרבות בשמחה זו, ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידיים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות, אבל כל העם האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמוע.

לפי דברי הרמב"ם, נראה כי המצווה החשובה הנזכרת בגמרא היא מצוות השמחה בעצמה! וכך אנו מוצאים כי בהמשך הדברים הנזכרים הרמב"ם מאריך בביאור מעלתה של השמחה בעבודת ה' (שם הט"ו):

השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו, שנאמר: תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב... ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה'...

כדברי הרמב"ם אנו מוצאים בתרגום הנקרא 'תרגום יונתן' על הפסוק 'ושמחת בחגך' (דברים טז, יד), אשר אכן סובר שהפסוק שייך לשמחה זו: 'ותיחדון בחדות חגיכון בשאובתא וחלילא'. גם בעל ה'ארחות חיים'¹⁴ וה'כלבו'¹⁵ ובעל 'ספר החינוך'¹⁶ מבארים, כדברי הרמב"ם, ששמחת בית השואבה היא חלק ממצוות השמחה המיוחדת לחג הסוכות.¹⁷ ופירוש 'תוספות' יום טוב' לראש השנה (פ"א מ"ב) מבאר כי שם 'חג' משמעותו מחול וריקוד, ובגלל השמחה המיוחדת של חג הסוכות בשמחת בית השואבה, חג זה ראוי לכינוי 'חג' יותר מאשר שאר הימים הטובים, ועל כן אנו גם מכנים אותו בתפילה 'זמן שמחתנו'.¹⁸

ה. מצוות השמחה בזמן הזה

ה'תוספות'¹⁹ רוצים לומר כי מצוות שמחת הרגל היא רק מדרבנן, ואילו מצוות השמחה מן התורה מתקיימת רק בשלמים. דברים אלו מתאימים לדברי רש"י הנ"ל ששמחת בית השואבה נוהגת רק מדרבנן, אך לפי דברים אלו של ה'תוספות', בזמן שאין מקריבים שלמים, אין נוהגת מצוות השמחה מן התורה כלל. הרמב"ם, הרואה בשמחת בית השואבה חלק ממצוות השמחה ומאריך בחשיבותה של השמחה בעבודת ה', בוודאי אינו

14. ארחות חיים, חלק א הל' לולב אות מב.

15. כלבו, סי' עב.

16. חינוך, מצוה תפח.

17. אמנם, מוני המצוות - הסמ"ג, עשה רכז-רכט, והיראים, סי' תכז, אינם מזכירים במצוות השמחה את שמחת בית השואבה (וייתכן שהבינו כדברי רש"י, אך אין ראיה לדבר).

18. בתיקוני זוהר (דף נו, ע"א) אנו מוצאים ביאור אחר לשמחת בית השואבה - שהיא שמחת התורה. אמנם, מנהג שמחת התורה שאנו נוהגים בכל שנה לא היה קיים בזמן הבית באותו אופן, מאחר שבארץ ישראל היו מסיימים את התורה בכל שלוש שנים או שלוש שנים וחצי (ואולי במעמד ה'הקהל' היו מקיימים סיום של התורה), אך נראה שהכוונה של הזוהר היא שמחה לכבוד התורה, והיינו שמחה בעבודת ה', ובדומה לדברי הרמב"ם.

19. תוס', מו"ק יד ע"ב ד"ה עשה.

סובר כדברי ה'תוספות'. כך נראה שיש ללמוד גם מדבריו בספר המצוות בסיום מצוות העשה: 'ומהן גם מצוות שאינן חובה אלא בפני הבית, כגון החגיגה והראיה ומצוות הקהל'. החגיגה והראיה הן שתי המצוות הנוספות, פרט למצוות השמחה, שנאמר עליהן: 'שלוש מצוות נצטוו ישראל בעלותם לרגל' (חגיגה ו ע"ב). נראה כי הרמב"ם משמיט בכוונה את מצוות השמחה מן המצוות שאינן נוהגות בזמן הזה, משום שלדעתו מצוה זו אכן נוהגת. וכך כותב 'ספר החינוך' (מצווה תפח - לשמוח ברגלים):
ונוהגת מצוה זו לענין השמחה, אבל לא לענין הקרבן, בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות.

השו"ת 'שאגת אריה'²⁰ מביא ראיות רבות לדחות את דברי ה'תוספות', וכך היא הגישה הנקוטה להלכה ולמעשה בידי כל האחרונים²¹ שמצוות שמחת יום טוב נוהגת בזמן הזה מן התורה.

1. מקום שמחת בית השואבה

למרות האמור, נראה היה לומר לכאורה כי אין אפשרות לקיים בימינו את שמחת בית השואבה, מאחר שהיא הייתה מתקיימת במקום שאסור לנו להיכנס אליו בזמן הזה כיוון שכולנו טמאי מתים. על פי התיאור במשנה במסכת סוכה, שמחה זו הייתה מתקיימת בעזרת הנשים. עזרה זו מוקפת בחיל, וממנו והלאה אסור לטמאי מתים להיכנס, כאמור במשנה במסכת כלים (פ"א מ"ח). לפי גרסת רבנו חננאל במשנה בסוכה שם, שמחה זו הייתה מתקיימת בתוך שטח עזרת ישראל, וכן נראה מדברי התוספתא.²² לפי אפשרות זו, על אחת כמה וכמה שאסור לנו לקיים שמחה זו כיום, שהרי טמא מת הנכנס לשטח העזרה מתחייב בכרת.

אולם מסתבר לומר, כי המיקום האמור של השמחה אינו מעכב כלל את קיומה של מצווה זו. בברייטא המובאת בגמרא (סוכה נא ע"ב) מתואר:
בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ, והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהיו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים...

ומבאר שם רש"י: 'מבפנים - בעזרת נשים. מבחוץ - ברחבה של הר הבית ובחיל'. כלומר, בתחילה השמחה הייתה מתקיימת ברחבי הר הבית, ורק הנשים היו בשטח עזרת הנשים (ואולי זו הסיבה שהיא נקראה בשם זה). אולם לאחר מכן, החכמים ראו לנכון לתקן שהגברים יהיו בשטח עזרת הנשים, והנשים תהיינה בשטח הר הבית (ורק לאחר מכן תיקנו שהנשים תעלינה לגזוזטראות שנבנו בעזרת הנשים). אם כן, כאשר יש סיבות המונעות את קיום השמחה בעזרת הנשים, בין אם המדובר בגברים ובין אם המדובר בנשים, מותר לקיים את השמחה גם מחוץ למקום זה.

20. שאגת אריה, סי' סה.

21. ראה במשנה ברורה, תחילת סי' תקכט; שו"ת יביע אומר, יו"ד ח"ד סי' כה.

22. תוספתא, סוכה פ"ד ה"א; וראה עוד בעניין זה בשו"ת להורות נתן ט, סי' טז.

גם כשהרמב"ם בהלכותיו, שם, מזכיר את השמחה המתקיימת במקדש, הוא אינו מזכיר כלל כי שמחה זו מתקיימת בעזרת הנשים (למרות שמפירושו למסכת סוכה נראה ברור כי השמחה אכן התקיימה שם), ומסתבר שמיקום זה אינו מעכב. יתרה מכך: הרמב"ם מביא את הפסוק 'ושמחתם לפני ה'...' בתור הפסוק המלמד על מקום השמחה, וב'ירושלמי'²³ בעניין נטילת לולב, מבארים שפסוק זה מתייחס לכל ירושלים, כפי שמבאר הרמב"ם עצמו²⁴ שכל ירושלים נקראת 'מקדש'.²⁵ כך ביאר בעל הערוך לנר' בספרו 'ביכורי יעקב' על הלכות לולב (סי' תרנח) שעל פי הרמב"ם, מצוות נטילת לולב נוהגת בירושלים מן התורה כל שבעת ימי החג (שלא כשאר הארץ, שם היא נוהגת רק מתקנת רבן יוחנן בן זכאי בגדר זכר למקדש). עד היום יש גדולי תורה חשובים המקפידים לבוא וליטול את הלולב בעיר העתיקה קרוב למקום המקדש בכל אחד מימי חג הסוכות, על מנת לזכות במצוות העשה מן התורה.²⁶ אם כן, גם אם כיום אי אפשר לקיים את שמחת בית השואבה בתוך שטח הר הבית עצמו, אפשר לקיים שמחה זו

23. ירושלמי, ראש השנה פ"ד ה"ג; סוכה פ"ג ה"א.

24. פיה"מ לרמב"ם, ראש השנה פ"ד מ"א; שם סוכה פ"ג מ"י.

25. הערת עורך: י"פ. הנחה זו מסתמכת על הדעות שקדושת ירושלים היא נצחית, וכפי שכותב ה'ביכורי יעקב' שמובא להלן, עי' רמב"ם, הל' תרומות פ"א ה"ה, קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, ומכל מקום, הל' בית הבחירה פ"ו ה"ז כתב שקדושת ירושלים נצחית ולמד זאת מן הפסוק 'והשמותי'. ועי' ספר התרומה, הל' ארץ ישראל (מהד' פרידמן, עמ' 59, 61-62), אף שסובר שגם הקדושה הראשונה וגם השנייה בטלו, בנוגע לירושלים, כתב כדעת הרמב"ם ולמד זאת מפסוק אחר ('אשר לו חומה'); ועי' בדברי הגרי"פ פערלא, ספר המצוות לרס"ג ח"ג, מילואים לסי' ה (עמ' 467), אך לדעת הראב"ד, הל' בית הבחירה שם ה"ד, אף לפי מי שאומר שהקדושה השנייה לא בטלה - קדושת ירושלים בטלה, וכן תוספות זבחים ס ע"ב ד"ה מאי בתירין ב', ברור שנטילת לולב בירושלים אינה מדאורייתא בזמן הזה.

תשובה להערה: הב"ש. נכון הוא שהדברים מתאימים לפסיקת הרמב"ם, שהיא הדעה המקובלת, כי קדושת ירושלים והמקדש היא נצחית. אולם לענ"ד, אף ראשונים החולקים על הרמב"ם - כמו הראב"ד, הסובר שאין כרת בכניסה למקום או המאירי, הכותב שהמנהג פשוט להיכנס למקום המקדש - בכל זאת יסכימו שהקדושה קיימת לעניין מצוות רבות הנוהגות שם. הדבר נראה מסברה, שכן הבחירה הנצחית בירושלים מפורשת בפסוקים, וגם בענייננו, בנוגע לשמחה לפני ה', המצווה קיימת אף כיום, כמבואר בדברינו. וכך כותבים רבים מן האחרונים בביאור דעת הראב"ד בנוגע לכניסה למקום, שאף על פי שאין כרת, האיסור עדיין עומד בתוקפו (ראה באריכות במשפט כהן סי' צו). ואף על פי שה'ביכורי יעקב' כתב את דבריו דווקא לשיטת הרמב"ם (שכמותו הוא נוקט להלכה), נראה כי דברים אלו מתאימים למה שהוא כותב גם לעניין מצוות מורא מקדש (ערוך לנר יבמות ו ע"ב), שהאמירה שמצווה זו נוהגת לעולם היא רק לפי השיטה שהקדושה הראשונה היא נצחית. אכן, עיר הקודש והמקדש, ח"ד פרק ג, כתב כי מצווה זו נוהגת כיום אף לפי שיטת הראב"ד - וכך אנו מוצאים כי הראב"ד בביאורו לתורת כהנים (שגם שם מופיעה דרשה זו על הפסוק 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו', שכשם ששמירת השבת נוהגת לעולם כך גם מורא המקדש נוהג לעולם) אינו מגביל דרשה זו לשיטה שהוא אינו סובר כמותה; והמאירי על ברכות פרק ט נוקט במפורש כי דיני מורא המקדש נוהגים בהר הבית אף בשעת החורבן. ממילא, ייתכן לומר אף לפי דעתם כי אפשר לקיים את מצוות התורה של נטילת הלולב ובוודאי שגם את שמחת בית השואבה בהר הבית ובשאר ירושלים גם בשעת החורבן.

26. ואף על פי שיש שפקקו בזה, כפי שהרחיב השו"ת ציץ אליעזר, ח"י סי' ב, כבר השיב לדבריהם הגרי"ש אלישיב בתשובה ארוכה, הנדפסת בספר 'ארבעת המינים כהלכתם' עמ' צ.

מחוץ לשטח הר הבית, בסמוך אליו, בשטח שנמצא בתוך העיר ירושלים המקודשת - ובכך נקיים את מצוות התורה של השמחה, ונקיים שמחת בית השואבה ממש - ולא רק זכר לשמחה זו.²⁷

ההבנה הנזכרת - כי מצוות השמחה מתקיימת גם היום בכל ירושלים, מופיעה במכתב שכתב רבה של ירושלים העתיקה - הרב שלמה דוד כהנא.²⁸ לדעתו, יש חיוב בזמן הזה לעלות לרגל לירושלים, כדי לקיים את מצוות השמחה. ואמנם, הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא כתב לו מכתב תשובה (בחשוון תש"ו), ובו הוא חולק עליו וסובר כי אין חיוב בעלייה לרגל לירושלים, שהרי חיוב העלייה נאמר רק בנוגע למקדש עצמו;²⁹ מכל מקום, גם אם אין בעלייה חובה, בוודאי שמצווה יש בה.³⁰

ז. חידוש השמחה - לא רק מהיום

כאמור, החידוש המובא בדברינו נזכר כבר גם בדברי רבה של ירושלים העתיקה, לפני כשבעים שנה. אולם נראה כי היו גדולי תורה שקיימו דברים אלו כבר לפני שנים רבות, וגם אם לא הכול היו מודעים לטעם הדבר, הרי שזה היה המנהג המקובל בירושלים. לפני כמאתיים ושבעים שנה, בט"ו באלול תק"ב (1742), עלה לירושלים רבי חיים בן עטר, בעל 'אור החיים' הקדוש. פחות משנה הספיק לחיות בירושלים, אך באגרת ששלח משם

27. דברינו הם בניגוד למה שכותב תשובות ונהגות (כרך ה סימן רכא), שאין יסוד לשמחת בית השואבה מחוץ למקדש, ולא הביא ראיה לדבריו. ולא זו בלבד, אלא שאף העלה אפשרות לאסור לנגן בגלל החורבן, כפי שנהוג להחמיר בחתונות המתקיימות בעיר העתיקה שלא להשתמש ביותר מכלי נגינה אחד, אלא שכתב כי נראה שלא נהגו להחמיר בזה בשמחת החג. ונראה לומר כי בוודאי שלא נהגו להחמיר בזה, שהרי המצווה קיימת אף מחוץ למקדש, כמבואר בדברינו וכפי שעוד יבואר להלן בנוגע למנהג.

28. נדפס בספרו של האדר"ת 'זכר למקדש' עמ' פג.

29. וראה באריכות חליפת המכתבים בספר 'הקהל', הוצ' מכון התורה והארץ, עמ' 549-605.

30. במכתבו של הרב שפירא בעמ' 571 הוא כותב בנוגע לדברי הרב כהנא: 'ולענ"ד כל דבריו תמוהים, חדא דא"כ היה לחינוך להזכיר שחייבין בזה"ז לעלות לירושלים, והחינוך הרי כתב שכל הג' מצוות וגם הקהל אינם נוהגים בזמן הזה, וכן מפורש ברמב"ם בספר המצוות בסוף מגין העשין', והנה, בנוגע לוויכוח שביניהם, הנוגע גם לחיוב 'הקהל' בזמן הזה, דברי הרב שפירא ודאי נכונים, אולם בנוגע למצוות השמחה, נראה כי הוא לא דקדק, ואין זה נכון מה שכתב בנוגע לכל ג' המצוות, שהרי כפי שהבאנו לעיל, בנוגע למצוות השמחה, הרמב"ם והחינוך דווקא חילקו וציינו כי מצווה זו אכן נוהגת בזמן הזה. וראה במכתבו הנוסף של הרב שלמה דוד כהנא, שם בעמוד 577, כי הוא חוזר על החידוש כי מצוות השמחה נוהגת בזמן הזה, ואין הוא מקבל את דברי הרב שפירא בעניין. במכתב נוסף הנדפס שם (בעמוד 605) מביא הרב שפירא ראיה מכך שהתירו לשנות במבנה הבית בשביל שמחת בית השואבה למרות האיסור שבדבר, כי השמחה שייכת דווקא במקדש. לדבריו 'זו היא ראיה גמורה ומוכרחת'. נראה שכוונתו כי מאחר שיש חובה לקיים את צורת הבית על פי האמור במגילת המקדש 'הכל בכתב', אם הייתה אפשרות לקיים את השמחה מחוץ לשם, לא היו צריכים לבטל את האיסור בשביל לקיים את המצווה. אולם לענ"ד, אין מכאן ראיה, שהרי אפשר לומר כי כאשר יש צורך בדבר או כאשר אפשרות השינוי נדרשת על פי הפסוקים, אין כל איסור בשינוי (וראה בדומה לזה בזבחים סב ע"א). כמו כן, בוודאי שעדיף לבצע את התיקון הנדרש ולהשאיר את השמחה קרובה לפני ה' כמה שיותר מאשר להרחיקה בגלל בעיות שאינן שייכות ישירות למצוות השמחה.

לאיטליה בט"ו בחשוון תק"ג הוא מתאר את הקורות אותו בתקופה האחרונה, ובין היתר הוא כותב:³¹

ובחול המועד עשינו שמחת בית השואבה, והייתי אני המדליק לילה אחת, ועשינו שמחה גדולה.

לא 'זכר לשמחה', אלא 'שמחת בית השואבה' עצמה. בעל ה'אור החיים' אינו כותב שהוא 'חידש' את שמחת בית השואבה. נראה להבין מדבריו כי עריכת השמחה בירושלים בתור 'שמחת בית השואבה' - מצוות התורה של השמחה, הייתה דבר מקובל באותו זמן. כמובן שהכול רצו לזכור את ימי המקדש, והעדיפות היא ששמחה זו תתקיים בתוך המקדש עצמו, אך עצם השמחה לא נעשתה בתור 'זכר' בלבד.³² הרב רפאל מיוחס בספרו 'פרי האדמה' (יצא לאור בשנת תקי"ז - 1757) כותב כי המנהג בירושלים שאף אבל על אביו ואמו תוך י"ב חודש משתתף בשמחה זו; והוא מספר כי הוא עצמו ואחיו היו שם בהיותם באבלות י"ב חודש, ורבני העיר הכריחו אותם להשתתף בריקודים שם, והם לא היו יכולים להישמט מהם. מנהג זה של חיוב השתתפות בשמחה גם לאבלים נזכר גם בספר 'שער המפקד',³³ האוסף את מנהגי העיר ירושלים (מאת הרב רפאל אהרן בן שמעון, יצא לאור בשנת תרס"ח - 1908). שמחת בית השואבה בירושלים (גם כן, בלי המילה 'זכר') נזכרת גם במכתב שכותב הרב ד"ר אליעזר הלוי (תלמיד ה'חתם סופר', היה לאחר מכן מזכירו של השר מונטיפיורי) בביקורו בירושלים בשנת תקצ"ח (1838).³⁴

ה. סיכום והמלצות למעשה

1. מצוות עשה מן התורה לשמוח ברגלים לפני ה' בבית המקדש בהקרבת קרבנות שלמי שמחה ובעשיית פעולות נוספות של שמחה. בחג הסוכות הייתה מתקיימת שמחה מיוחדת במקדש, הנקראת 'שמחת בית השואבה'. לדעת רש"י וסיעתו, שמחה זו אינה נוהגת כיום, משום שהיא אינה אלא תקנת חכמים לכבוד שאיבת המים לניסוך - דבר שאינו נוהג כיום. אולם דעת הרמב"ם וסיעתו (והבאנו כמה ראיות לדבריהם) שמצוות שמחת בית השואבה אינה תלויה כלל במצוות ניסוך המים והיא נוהגת גם בזמן הזה בתור חלק ממצוות השמחה של הרגל. שמחת בית השואבה אינה נוהגת רק בשטח עזרת

31. אברהם יערי, 'אגרות ארץ ישראל', עמ' 269.

32. וראה בספר מועדי יהודה וישראל פרק י. שם המחבר מרחיב בתיאורים לתולדות המנהג 'זכר לשמחת בית השואבה', הנהוג במקומות רבים. כמובן שיש לחלק בין מקומות מחוץ לירושלים, שבהם אכן יש לראות את המנהג בתור זכר בלבד, לבין מקומות בירושלים, שבהם אפשר לראות בשמחה את קיום מצוות השמחה לפני ה' עצמה. כמובן, שמעצם אזכור קיום שמחת בית השואבה בירושלים אין ראיה גמורה לכך שהכוונה היא לקיום המצווה המקורית; אך גם מאידך גיסא, במקומות שנזכר כי עשו 'זכר לשמחת בית השואבה', גם אם המשתתפים לא היו מודעים לכך, אם אכן הם היו בירושלים, על פי המבואר יש לומר, שהם קיימו בזה את המצווה לא רק כ'זכר'.

33. שער המפקד, ח"א עמ' קמד.

34. ראה 'אגרות ארץ ישראל', שם עמ' 403.

הנשים, אלא אף בשאר הר הבית, ולפי העולה מדברי ה'ירושלמי' והרמב"ם, היא נוהגת בכל ירושלים.

2. יש מי שסובר כי חובה לעלות לרגל לירושלים לקיום מצוות השמחה בזמן הזה (הרב שלמה דוד כהנא); ואף אם לא נאמר שיש חובה לעלות לרגל (כפי שחלק עליו הרב אברהם שפירא), נראה לומר שזו בוודאי מצווה. וכך אנו מוצאים במקורות שונים בדורות האחרונים כי מנהג ידוע בירושלים לקיים את שמחת בית השואבה, ויש הכותבים כי אף מי שנמצא באבלות י"ב חודש על אביו ועל אמו, מחויב להשתתף ולרקוד בשמחה זו.

3. על פי כל המבואר, לענ"ד נראה לומר כי בימי חול המועד סוכות יש לקיים בתוך ירושלים - סמוך למקום המקדש ככל שאפשר - אירועים מרכזיים המוניים של שמחה גדולה, הכוללים תזמורות מכובדות שיש בהן כלי נגינה רבים וריקודים נרחבים, תוך הקפדה גדולה על גדרי הצניעות הראויים. באירועים אלו יוזמנו להשתתף: ראשי המדינה ונכבדיה, גדולי התורה וחכמיה, חיילי הצבא ובחורי הישיבות, תלמידי בתי הספר ומוסדות הלימוד ברחבי הארץ וכלל הציבור היהודי בארץ. אירועים אלו יוגדרו: 'שמחת בית השואבה' - קיום מצוות השמחה עצמה, ולא רק 'זכר' לשמחה. ובעזרת ה', מתוך קיום מצוות השמחה, נזכה לראות במהרה בשמחת בניין בית המקדש, 'ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו'.

